

– ali ja tvrdim da je *sve što sam izneo kao njegov stav logički implicirano u njegovim formulacijama*. Ako zatraži od mene, to ću mu i dokazati (za to je potrebno malo više prostora).⁵ Uostalom sve bi ovo, i još mnogo drugoga, čitaocima bilo jasnije da je uz Babićev odgovor u Jeziku bio štampan i moj tekst na koji on odgovara.

Ali sve je to od sekundarnog značaja. Bitno je tu samo jedno: predloženo cepanje našeg književnog jezika na dva, »hrvatski« i »srpski«, donelo bi milionima stanovnika naše domovine tešku jezičku neravnopravnost.

O S V R T I

TRADICIONALNI ILI KLASIČNI IZGOVOR LATINSKOG JEZIKA

Periculum in mora.

U posljednje su se vrijeme pojavili kod nas pojedinci s prijedlogom da se tradicionalni izgovor u latinskom jeziku zamijeni klasičnim, koji je bio u upotrebi skoro tisuću godina. Moramo istaći da se to pokušalo i nastojalo provesti brzopleto, naprečac i bez dublje analize, rasprave iako se radi o temeljnom pitanju s obzirom na reperkusije koje neminovno moraju pogoditi i izgovor latinskih riječi u našem jeziku, pa stoga želim iznijeti i svoj stav o tom delikatnom problemu. Uvjeren sam da bi takva nagla i nepripremljena promjena dovela do zabuna u medicini, farmaciji, biologiji i drugdje!

Zašto je zapravo potrebno izmijeniti više-stoljetnu tradiciju izgovora latinskog jezika u našim školama?

Nastojanje da se provede u život jedna velika promjena u nastavi nije tako baš

jednostavno i bezazleno kako neki zamišljaju. Likvidirati nešto što se njegovalo stoljećima bez ikakvih konzultacija i dogovora sa stotinama nastavnika latinskog jezika nije, u najmanju ruku, dopustivo. Razumije se da ne poričem znanstvenu istinu da je postojao klasični izgovor latinskog jezika, ali činjenica je ipak da u našoj stručnoj štampi nije objašnjeno i prihvaćeno zašto bi trebalo napustiti tradicionalni izgovor, a uvesti klasični u latinskom jeziku u našim školama. Ne griješim kada tvrdim da naša stručna i kulturna štampa nije prije raspravljala o ovom pitanju, da javnost nije obaviještena o tome niti je uvjerena u nužnost zamjene tradicionalnog latinskog izgovora klasičnim.¹

Radi obaviještenosti iznosim da zastupnici klasičnog izgovora zahtijevaju da se u srednjim školama prijeđe djelomično na klasični izgovor u latinskom jeziku:

¹ Dr Veljko Gortan, ŽIVA ANTIKA, II, 1, Skoplje, 1952.

⁵ Doduše, u mom je članku Babiću namerno bila osatavljena otvorena odstupnica. O tome svedoče stilizacije kao »Babićev članak kao da želi sugerirati jednu ideju« ili »Nadam se da Babić ipak nije tako mislio«. Verovao sam da će šansa da dalja diskusija donese pozitivne plodove biti veća ako omogućim ovom oponentu da se povuče s izvesnih neodrživih pozicija (čiju je neodrživost i on pomalo osjećao, sudeći po tome što je izbegavao eksplisicitnost). Ali ta dalja diskusija u »Jeziku« pošla je neobičnim putem: prvo moj članak nije objavljen, a zatim je izašao Babićev osvrt iz kojeg se ne vidi čak ni o čemu sam ja pisao i gde nema ni reči o suštini problema. Naravno, ni sad nije kasno da se stvar temeljitije raspravi. Uveren sam da bi uredništvo »Jezika« zadužilo i nauku i društvo kad bi produžilo dijalog (koji je Babić zahtevao u svom prvom članku!), a pogotovu kad bi osim njegovih i mojih priloga publikovalo mišljenja drugih stručnjaka sa raznih strana.

- dvoglas »ae« treba izgovarati »aj«, a »oe« - »oj«;
- konsonant »c« treba uvijek izgovarati samo »k«;
- konsonant »s« treba uvijek izgovarati samo kao »š«;
- slog »ti« treba uvijek izgovarati samo »ti«, a nikad kao »ci«.

Zamjena tradicionalnog izgovora klasičnim u latinskom jeziku duže je trajala i u ostalim evropskim zemljama, te nije do danas još svuda proveden, pa zašto bi se morao provesti baš kod nas? Upravo mi u Hrvatskoj imamo dovoljno snažnih i jakih razloga da zadržimo u nastavnoj praksi tradicionalni, a ne klasični izgovor.

Ja se osobno zalažem za tradicionalni izgovor jer me zastupnici klasičnog nisu uvjerali u korisnost svoje akcije.

1. Latinski, taj »mrtvi jezik«, kako ga nazivaju, za nas je bio i te kako živ prije stotinu godina, a u davnoj prošlosti su i neki naši eminentni pjesnici, književnici, učenjaci i kulturni radnici ostvarili i na latinskom jeziku značajna djela i upoznavali druge narode da postojimo i živimo: Marko Marulić (1450-1524), *De institutione bene beateque vivendi* (1530), *Evangelistarium* (1516), *Quinquaginta parabolarum* (1510), *Davidias*; Janus Pannonius (1434-1472) - Ivan Česmički, *Panegirik G. Guarinu* (1553), *Poemata, Elegiae, Epigramata*; Carolus Puteus Pauli filius (1461-1522) - Karlo Pucić, *Elegiarum libellus de laudibus Gnesae puellae*; Mathias Flacius Illyricus (Matija Vlačić, 1520-1575), *Clavis scripture sacrae, Centuriae Magdeburgenses*; Matija Grbić, profesor klasičnih jezika na njemačkim sveučilištima; Markantun Dominis (1560-1624), *De republica ecclesiastica*; P. P. Vergerije (1495-1565), *Opera adversus papatum*; Juraj Šižgorić (oko 1420-1509) *Elegiarum et carminum libri III*, *De situ Illyriae et civitate Sibenici*; Šimun Kožičić Benja, *Monumenta vetara Illyrici Dalmatiae*; Vinko Priboević, *De origine successibusque Slavorum*; Marin Getaldić (1568-1626), *Apollonius redivivus seu restituta Apollonii Pergaei Inclinationum geometria* (1607), *Promotus Archimedes seu de variis corporum generibus gravitate et magnitudine*

comparatis, De resolutione et compositione mathematica; Bartol Kašić (1575-1650), *Institutiones linguae Illyricae* (prva gramatika našega jezika); Ivan Belostenec (oko 1594-1675), pisac i leksikograf, *Gazophylacium*; F. Vrančić, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum*; P. R. Vitezović (1652-1713), *Croatia rediviva, Plorantis Croatiae saecula II, Bosna captiva, Serbia illustrata* i dr.; Josip Mikoci (1734-1780), *Oratorium Croatiae liber unus*; A. B. Krčelić (1715-1778), *Annuae*; M. P. Katančić (1750-1825), *Orbis antiquus, Fructus auctumnales*; Ruđer Bošković (1711-1787), *Elementa mathematicos, Theoria philosophiae*; Ivan Derkos (1808-1834), *Genius patriae*; J. J. Strossmayer - koncilski govori i dr. Zar ti i svi drugi koje nisam naveo ne zaslužuju da mi u Hrvatskoj zadržimo u gimnazijama tradicionalni izgovor kojim su se i oni služili?

2. Gotovo sve suvremene nacionalne kulture primile su znatan broj latinskih riječi, usvojile ih kao dio svog jezičnog blaga uglavnom s onakvim izgovorom kakav je vladao u vrijeme aktivnosti latinskog jezika (srednji vijek, humanizam i renesansa; kod nas sve do 19. st. Na sjednicama Hrvatskog sabora govori se latinskim jezikom sve do 1847!). Te riječi zadržale su fonetska obilježja govornog latinskog jezika iz crkvene tradicije, diplomatskog i službenog jezika prošlih stoljeća, dakle, onako kako se čitalo i pisalo donedavno, za što postoje svjedoci.

I sad se pitamo da li je našim srednjoškolicima koji uče jedva dvije godine latinski potrebniji taj jezik zbog nazivlja u biologiji, kemiji, fizici, medicini i drugdje, zbog napisa i naslova u povijesti i književnosti ili zbog uživanja u pjesničkim djelima antike. Ja bih osobno bio sretan kad bi oni Vergilija čitali u dobru prijevodu, a što pri tom neće osjetiti funkcionalnost klasičnog izgovora u stihu o kreketanju žaba, ne smatram dovoljno ozbiljnim razlogom da se potisne tradicionalni izgovor. A ne može biti svejedno da li će zbog davanja prednosti klasičnom izgovoru dolaziti u sumnju kada se budu odlučivali između garancije i garantije, filozofije ili filosofije, diplomacije i diplomatije. O tome bi svakako trebalo čuti i

mišljenje stručnjaka za hrvatski ili srpski književni jezik.

3. Naši učenici ne nauče toliko latinskoga da bi se mogli sporazumijevati s Talijanima, Francuzima i Englezima. I zato nas nimalo ne može smetati što vokativ »amice« Talijani izgovaraju »amiče«, Francuzi »amisé«, a Englezi »emájs«. Ako nekome smeta ta zbrka, onda rješenje nije u tome da i Englezi i Hrvati srednjovjekovno »amice« čitaju, odnosno izgovaraju »amike«.

4. Zašto se uvodi samo djelomično klasični izgovor? Ako je neznanstveno čitati Ciceronove, Vergilijeve, Ovidijeve, Horacijeve tekstove tradicionalnim izgovorom, zar nije jednako neznanstveno kada se rimsko W nadomješta glasom koji Rimljani onog doba nisu poznavali? Kakva je to znanstvena logika: preuzeti iz znanstvenih razloga ono što se uklapa u naš glasovni sistem, a iz praktičnih pobuda odbaciti ono što odudara od tog sistema?

5. Razlozi koje je u obranu klasičnog izgovora prof. dr Veljko Gortan iznio u točkama 2-7² čine se ništavni prema razlozima koji daju prednost (naglašavam: u srednjoj školi) tradicionalnom izgovoru.

6. Nisam uvjeren da je ovo problem koji mogu rješavati samo latinisti. Smatram da

² »TELEGRAM«, Zagreb, 4. X 1968.

treba u široj diskusiji čuti i mišljenje biologa, medicinaru, kemičara, povjesničara, književnika, profesora različitih struka i drugih obrazovanih ljudi.

I na kraju da se razumijemo: nisam protiv klasičnog izgovora, nego smatram da mu ne valja dati prednost. U gimnazijama, gdje se latinski jezik, na žalost, uči više nego malo, dovoljno je učenike samo informirati o klasičnom izgovoru na nekoliko primjera na Vergilijevu ili Ciceronovu tekstu, odnosno tekstovima rimskih klasika.

Držimo da bi se u klasičnim gimnazijama, kojih također, na žalost, ima samo nekoliko kod nas, učenici mogli upoznati s klasičnim izgovorom, jer uče veći dio, pretežno, rimsku klasiku, a ostale tekstove tradicionalno, kako bismo sačuvali naš inače vrlo bogat i relevantan latinitet. Uostalom, to je i naša obaveza prema mladim ljudima.

Samo se po sebi razumije da bi studenti, budući nastavnici latinskog jezika i filozofi morali poznavati vrlo solidno i klasični i tradicionalni izgovor latinskog jezika, pa da su u tom smislu današnje promjene uslijedile već ranije na katedrama za klasičnu filologiju na filozofskim fakultetima, ne bi nas nimalo čudilo niti bismo imali osnove za prosvjed.

Ivan Savić

PITANJA I ODGOVORI

KAKAV JE NAGLASAK U IMENICE POKLON?

Radeći s audio-vizualnim tečajem hrvatsko-srpskoga jezika¹ jedan je profesor zapazio da spiker izgovara *pòklon*. Kako svi rječnici našega jezika koji bilježe naglasak imaju *pòklōn*, spomenuti profesor pita nije li naglasakom *pòklon* napravljena razlika među dvama značenjima riječi poklon, a) *dar*, b) *priklon*.

¹ Autori dr Lj. Jonke, E. Leskovar, K. Pranjic, izdanje Zavoda za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1962.

Nije vjerojatno da je naglasak *pòklon* upotrijebljen radi razlikovanja dvaju značenja, jer bi ta razlika bila umjetna, nego su autori tečaja uzeli naglasak koji doduše u našim rječnicima nije zabilježen, ali koji je po našem naglasnom sustavu sasvim normalan. Da bi to bilo jasnije, potrebno je tu tvrdnju obrazložiti.

Riječ poklon može imati nekoliko različitih naglasaka:

a) *pòklōn*, *pòklōna* kako je zabilježena u većini rječnika;

b) *pòklōn*, *pòklona* kako je zabilježena u Tolstojevu Srpskohrvatsko-ruskom rječniku;